

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2023 (Ekim/October)

Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler, Yazar Ceyda Gürman (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 356 sayfa, ISBN: 978-625-8146-42-4)

Tafsir of the Tâbiûn Period and the Medinan Mufassirs, author Ceyda Gurman (Ankara: Türkiye Diyanet Foundation Publications, 2022), 356 pages, ISBN: 978-625-8146-42-4)

Değerlendiren/Reviewed by

Sümeyye SEVİNÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Kutahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Assistant professor, Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Kutahya, Türkiye

sumeyye.sevinc@dpu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3083-6453>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 08/07/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 22/09/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Sevinç, Sümeyye. “Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler, Yazar Ceyda Gürman (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 356 sayfa, ISBN: 978-625-8146-42-4”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim/October, 2023), 861-868.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Tefsir tarihinde tâbiûn döneminin önemli bir yeri bulunur. Zira bu dönemde sadece tefsir değil diğer İslami ilimler de tedvin edilmeye başlamıştır. Ayrıca tefsir eserlerindeki rivayetlerin büyük bir kısmı tâbiûna dayanır. Ancak tefsir araştırmalarında tâbiûn dönemi, tedvinden sonraki diğer dönemler kadar ilgi görmemiştir. Dolayısıyla bu dönemdeki tefsir faaliyetlerini ele alan sınırlı sayıda çalışma bulunur. Tâbiûn dönemine dair çalışmalarda ya tefsir ve ulûmu'l-Kur'ân açısından tâbiûn ile sahâbe dönemi birlikte değerlendirilmekte ya da tâbiûn döneminden öne çıkan isimler müstakil olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada tefsir tarihi hakkındaki araştırmalarıyla öne çıkan ve tâbiûn dönemi tefsirinin önemine dikkat çeken Ceyda Gürman'ın *Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler* isimli eseri incelenmektedir. Yazar eserinde, bu dönemdeki tefsir faaliyetlerini detaylı bir şekilde analiz etmekte, diğer ilimlerde yaygın olarak kabul edilen bazı genellemelerin tefsirle örtüşmediği yerleri ortaya koymakta ve bu husustaki literatürün sorunlarını dile getirmektedir. Giriş ve üç bölümden meydana gelen eser, tâbiûn dönemi ve Medinelî müfessirler hakkında nitelikli tespitlerle sona ermektedir. Tâbiûn döneminde tefsire katkısı bulunan müfessirlerin hoca-talebe ilişkisi içinde tahlil edildiği eser, şöhret bulan Medinelî müfessirlerin yanı sıra tefsire katkısı olan Medinelî tâbiûn hakkında tarihsel verilerin analizi ile ortaya çıkan özgün yorumları ihtiva eder. Eser gerek tefsir tarihi gerekse tâbiûn dönemindeki çalışmalar açısından yol gösterici niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Müfessir, Tâbiûn, Medine.

Abstract

The tâbiûn era has an important place in the history of tafsîr. In this era, not only tafsîr but also other Islamic sciences began to be edited. In addition, most of the narrations in tafsîr works are based on the tâbiûn. However, the tâbiûn period has not received as much attention in tafsîr studies as the other periods after the revision. Therefore, there is a limited number of studies dealing with tafsîr activities in this era. In the studies on the tâbiûn era, either the tâbiûn and the sahâba period are evaluated together in terms of tafsîr and ulûm al-Qur'ân, or the prominent names from the tâbiûn era are discussed independently. This study examines the work of Ceyda Gürman, who stands out with her studies on the history of tafsîr and draws attention to the importance of the tafsîr of the tâbiûn era, titled "Tafsîr of the Tâbiûn Period and the Medinan Mufassîrs." In her work, the author analyses the tafsîr activities in this period in detail, reveals where some generalisations commonly accepted in other sciences do not coincide with tafsîr, and expresses the problems of the literature in this regard. The work, which consists of an introduction and three chapters, ends with qualified determinations about the tâbiûn period and the Medinan Mufassîrs. The work, in which the exegetes who contributed to tafsîr in the tâbiûn period are analysed in the relationship between teacher and pupil, contains original interpretations that emerged through the analysis of historical data about the Medinan tâbiûn who contributed to tafsîr as well as the Medinan mufassîrs who became famous. This study is a guiding work in terms of both the history of tafsîr and the studies in the tâbiûn period.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Mufassîr, Tâbiûn, Medina.

İslâmî ilimlerin tedvin edilmeye başladığı tâbiûn dönemi, tefsir faaliyetleri açısından önemli bir halkayı teşkil eder. Zira vahyin ilk muhatabı Hz. Peygamber'in kendilerine Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ ve tebyin ettiği ashabını gören tâbiûn, sahâbenin ilmî mirasını kendilerinden sonraki nesillere aktardığı kadar gerek Hz. Peygamber'den gerekse sahâbeden nakledilen rivayetlere kıyasla tefsir eserlerindeki rivayetlerin büyük bir kısmının kendilerine dayanması hasebiyle tefsir tarihinde öne çıkar. Tefsirle ilgili yapılan çalışmalara nispetle tefsir tarihinin diğer dönemlerine göre üzerinde daha fazla çalışmayı bekleyen tâbiûn dönemi, hadis, fıkıh ve kelamın yanı sıra tefsir özelinde de incelenmiştir. Söz gelimi tâbiûn dönemini sahâbe dönemiyle birlikte inceleyen *Cubûdu'l-müfessirîn mine's-sahâbe ve't-tâbiûn fi'l-karni'l-ewvel el-hicrî* isimli çalışmada tefsirde tedvinin başlangıcı, tâbiûn müfessirleri, tâbiûn tefsirinin kaynakları ve bu tefsirin ilmi değerine temas edilmiş, sahâbe ve tâbiûn tefsiri arasındaki yakınlık üzerinde durulmuş ve bu dönemde Mekke, Medine, Irak, Şam ve Yemen'deki meşhur müfessirlerden örneklere değinilmiştir. Bunun yanı sıra *Ulûmu'l-Kur'ân inde's-*

¹ Muhammed Beşir Süveysi, *Cubûdu'l-müfessirîn mine's-sahâbe ve't-tâbiûn fi'l-karni'l-ewvel el-hicrî* (Camiatü'l-Merkab, 2009).

*sahâbe ve't-tâbiûn*² adlı eser, basılı doktora tezi olup Kur'ân ilimlerine dair sahâbe yorumlarını sistematik bir şekilde sunulmaya çalışılması açısından dikkate değerdir. Aynı şekilde sahâbe ve tâbiûn döneminde garîbu'l-Kur'ân konusunu ele alan *Garîbu'l-Kur'âni'l-Kerîm fî asri'l-Resûl ve's-sahâbe ve't-tâbiûn*³ isimli çalışmanın tâbiûna ayrılan kısmında garîbu'l-Kur'ân tefsirinde tâbiûndan meşhur şahsiyetler, Mekke, Medine ve Kûfe medreseleri özelinde incelenmekte ve tâbiûnun Kur'ân yorumlarına dair örnekler şahıslara göre sıralanmaktadır. Diğer taraftan sınırlı sayıda olsa da tâbiûn dönemindeki tefsir faaliyetlerinin müstakil olarak incelendiği bazı çalışmalar mevcuttur. Nitekim *Tefsîru't-tâbiûn Ard ve Dirâse ve Mukârene*⁴ adlı eser, tefsir medreselerinin mukayeseli bir şekilde incelenmesi açısından tâbiûn dönemi tefsiri hakkında kapsamlı bir örnektir. Bu hususta alandaki boşluğa bir katkı sunmak üzere Ceyda Gürman'ın *Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler*⁵ isimli kitabı ayrıca kayda değerdir. Doktora tezini⁶ yeniden gözden geçirerek akıcı bir üslupla kitap haline getiren yazar, eserinde İslâm'ın önde gelen merkezlerinden Medine özelinde tâbiûn dönemi tefsirine dair tespit ve değerlendirmeleri ile döneme açıklık getirmekte ve daha önce bu konuda hazırlanan çalışmalardaki hataları tashih etmektedir.

Müfessirin yaşadığı dönem ve şartlara bağlı olarak Kur'ân yorumunda ortaya çıkan farklı yorumlar arasından en doğru manaya ulaşma hususunda sahâbenin ve onun ilmi mirasını nakleden tâbiûnun rolüne dikkat çeken yazar, eserinde giriş, üç bölüm ve değerlendirmelerde bulunduğu sonuç bölümüne yer vermektedir. Yazar çalışmasında hicri birinci asrın son yarısı ile hicri ikinci asrın ilk çeyreğindeki tefsir ilim merkezleri ve bu merkezlerdeki meşhur tâbiûn müfessirlerini tanımayı ve Medinelî müfessirlerin bunlar arasındaki yerini tespit etmeyi hedeflediğini belirtir (s. 5). Dolayısıyla tâbiûn döneminden seçilen bir asrı aşkın zaman dilimi, özellikle Medinelî tâbiûnun yoğun olduğu bir dönemi ihtiva etmekte ve bu dönem hadis, Arap dili, tarih ve tabakât eserlerinden istifade edilerek disiplinler arası bir çalışma ile incelenmektedir (s. 8). Birincil kaynakların yanı sıra ikincil kaynakların da değerlendirildiği giriş bölümünde, çalışmanın mevcut literatür arasındaki yeri ortaya koyulmaktadır (s. 7-15).

Tâbiûn ve Medine hakkında kavramsal ve tarihsel bir tahlilin yapıldığı birinci bölüm; tâbiûn ve tefsir kavramları, Medine'de siyasi-sosyal-kültürel hayat, hadis ve fıkıh açısından Medine, siyer ve megâzî açısından Medine olmak üzere dört alt başlıktan oluşur. Yazar, tâbiûn kavramını ele alırken tâbiûnun kendileri için bu isimlendirmeyi kullandıklarını ispat edecek yeterli sayıda rivayet bulunmadığına dikkat çekerek muhadramûn istisna edildiğinde, Hz. Peygamber'in (ö. 11/632) vefatı ile başlayıp son sahâbî Ebû't-Tufeyl'i (ö. 100/718-719) gören tâbiû Halef b. Halife'nin (ö. 180/796) vefatı ile sonlandırılan tâbiûnun döneminin, azami olarak bir buçuk asırdan fazla sürdüğünü belirtir ve tâbiûnun ağırlıklı olarak yaşadığı zamanı tahdit eder (s. 20-22).

Birinci bölümün Medine'deki siyasi, sosyal ve kültürel hayatın incelendiği kısımda, Emevî yönetiminin siyasi iktidarını benimsemeyen ulemâyâ baskı uygulansa da Medine'nin ilim tahsilindeki ayrıcalıklı yerini koruduğu ve ilim ehline saygı gösteren halifelerin de bulunduğu belirtilir (s. 28-31). Aynı zamanda bu bölümde Emevîlerin siyasi tutumlarının neden olduğu bölünmeler ve

² Berik b. Said el-Karnî, *Ulûmu'l-Kur'ân inde's-sahâbe ve't-tâbiûn* (Bahreyn: İdaretu Şuuni'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2011).

³ Abdülâl Sâlim Mekrem, *Garîbu'l-Kur'âni'l-Kerîm fî asri'l-Resûl ve's-sahâbe ve't-tâbiûn* (Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 2009).

⁴ Muhammed b. Abdullah b. Ali Hudayrî, *Tefsîru't-tâbiûn Ard ve Dirâse ve Mukârene* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999).

⁵ Ceyda Gürman, *Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler* (Ankara: TDV Yayınları, 2022).

⁶ Ceyda Gürman, *Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler* (Yalova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020).

ortaya çıkan itikadî fırkaların sosyal ve ilmi hayata etkisi üzerinde durulur. Nitekim gerek Emeviler gerekse Emevî aleyhtarları, Kur'ân âyetlerine dayanarak siyasi uygulamaları eleştirme çabasına girmişlerdir (s. 34). Diğer taraftan tâbiûn döneminde mevâlinin yönetimden ziyade ilimde üstünlüğe ulaşmasının ele alındığı bu kısımda, mevâlinin toplumda nüfuz elde etmesine mukabil Arapların da ilimden tamamen uzaklaşmadığı ve ilmi faaliyetlerde önemli rollerde bulunmayı sürdürdükleri tespiti yapılır (s. 37-42). Ayrıca bu kısımda küttâb ve dârülkurrâ gibi Medine'deki eğitim öğretim mekânlarına ve Mescid-i Nebevî'nin bunlar arasındaki yerine temas edilir (s. 42-48).

Birinci bölümün son iki kısmında ise hadis ve fıkıh ilimlerinin yanı sıra siyer ve megâzi ilimleri açısından Medine'nin durumu ele alınır. Medine'nin hadis ve fıkıh gibi ilimlerdeki üstünlüğünü sahâbenin çoğunluğunun burada bulunmasına bağlayan yazar, Medine'nin hadis açısından rağbet gören bir ilim merkezi olduğu kadar burada hadis uydurulması kaygısıyla fazla hadis naklinin de hoş karşılanmadığına dikkat çeker (s. 48-50). Medineli tâbiûn arasında fukahâ-yi seb'anın bulunduğunu ancak ilim merkezlerindeki fihhi görüş farklılıkların söz konusu olduğunu ifade eden yazar, bu kısımda dönemdeki eserlerle birlikte günümüze ulaşmayan eserlere de ayrıca temas eder (s. 50-53). Bununla birlikte yazar siyer ve megâzinin temelini Medine'de atıldığını ve bunların ilk kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olduğunu belirterek Emevilerin siyasetin merkezini Şam'a taşınmasının Medine'nin ilmi otoritesine mani olmadığını ileri sürer (s. 54-56). Bu minvalde birinci bölümün kavramsal tahlilinden sonraki bu üç alt başlığında ortak olarak Medine'de söz konusu dönemdeki siyasi ve ilmi hayat üzerinde durulur. Esasında bu başlıklar, Medine'nin siyasi, sosyal ve ilmi açıdan değerlendirildiği tek bir başlık altında ele alınabilirdi. Nitekim bölümün sonundaki hadis, fıkıh, siyer ve megâzi ile ilgili başlıklar doğrudan siyaset ve ilim ilişkisi ekseninde incelenmektedir.

Eserin ikinci bölümünde ise öncelikle tefsirin doğuşu ve tâbiûn tefsirinin özelliklerine temas edilir. Bu bölümde yazar “tefsirin hadis ilminin bir cüzü olduğu” iddiasının isabetli olmadığını erken dönemden tespit ettiği kronolojik verilerle mantıksal bir çerçevede bütüncül bir şekilde ortaya koymaya çalışır (s. 59-63). Bu hususta son derece ikna edici veriler sunan yazar, tâbiûn tefsirinin büyük bir kısmının kendi görüşleri olduğuna dikkat çektiği gibi aynı zamanda tâbiûnun aktardıklarının sahâbeden mülhem olması ihtimaline de işaret eder (s. 64). Yazar tâbiûn kavlinin kaynak değeri hususunda üç temel görüş olduğunu ifade ederek bunlar içinden tâbiûnun bütün görüşlerinin değil sadece ittifak ettikleri meselelerdeki görüşlerinin bağlayıcı olduğu kanaatini tercih eder.

İkinci bölümün tefsirde ekolleşme iddiasına ayrılan alt başlığında ise öncelikle ekol/medrese yaklaşımını tasniflerin ve buna bağlı olarak yapılan nakil-re'y ayrımının tefsir açısından sorunlu taraflarına temas edilerek “Medine'de nakil, Kufe'de re'y tercih edilir” genellemesinin tefsir için neden doğru olmadığı dile getirilir. Yazarın bu kısımdaki tespitleri genel yargılardan kaynaklanan hataların düzeltilmesi hususunda tefsir açısından bakış açısı getirecek niteliktedir. Tâbiûn döneminin, tefsirde rivayet-dirayet ayrımından söz etmeyecek kadar gelişme döneminin başlangıcı olduğuna işaret eden yazar, tâbiûn döneminde bir tarafta tefsiri büyük bir ameliye olarak görüp tefsir yapmaktan çekinenler diğer tarafta tefsire yönelenler olmak üzere iki eğilimin bulunduğu tespitini yapar. Yazar aynı zamanda bu kısımda ekol tasnifine dayalı tarih yazıcılığında eksik kalan Şam, Mısır, Yemen ve Endülüs gibi bölgelerdeki tâbiûn ulemâsının ihmal edilmesine dikkat çeker (s. 68-80).

İkinci bölümün tâbiûn dönemi ilim merkezleri ve meşhur müfessirlere ayrılan başlığında Hicaz, Irak ve Şam'ın yanı sıra Yemen, Mısır ve Horasan bölgelerinde öne çıkan müfessirler hakkında kaynaklardaki veriler sorgulanmakta ve tâbiûnun zikredilen bölgelerdeki nüfuzuna dair tespitler yapılmaktadır (s. 80-103). Her ne kadar bölgeler hakkında özlü tespitler bulunsa da bu bölümde, tek başlık halinde ele alınan Yemen, Mısır ve Horasan'ın diğer bölgeler gibi ayrı başlıklar halinde daha detaylı şekilde ortaya koyulması beklenirdi. Ancak temel konunun Medine bölgesi ile sınırlı olması nedeniyle ikinci bölümün son alt başlığında, Medine'nin ilim merkezleri arasındaki yeri ortaya koyulurken Medinelî sahâbenin tefsire katkısına daha ayrıntılı bir şekilde temas edilmektedir. Medinelî tâbiûna ait tefsir rivayetlerinin diğer bölgelerle mukayese edildiği ve tâbiûnun sahâbeden tevarüs ettiği mirasın kritik edildiği bu bölümde önce Medinelî sahâbiler sonra Übey b. Ka'b (ö. 33/654 [?]) iki ayrı başlıkta ele alınır. Bu kısımda Übey b. Ka'b'ın Ebü'l-Âliye (ö. 90/709), Kurazî (ö. 108/726 [?]) ve Zeyd b. Eslem (ö. 136/754) olmak üzere üç talebesi olduğuna dair ileri sürülen yaygın bilgi sorgulanır ve özellikle Kurazî ve Zeyd b. Eslem'in Übey b. Ka'b'ın öğrencisi olma ihtimalinin bulunmadığı, tarihsel verilerle açıklanır. Bu alt başlığın ikinci kısmında aynı sorgulamanın devamı niteliğinde ve bazı tedahüllerde bulunarak Medinelî tâbiûn müfessirler arasında Ebü'l-Âliye'ye müstakil olarak tek başlık halinde yer verilir. Yazar burada Ebü'l-Âliye'yi Medinelî değil Basralı tâbiûn müfessirleri arasında zikretmenin daha doğru olacağı tespitinde bulunur ve bu tespiti müdellel bir şekilde izah eder (s. 122-126). Ardından yazar, üçüncü kısımda Medinelîlerin Kur'ân tefsiri aleyhindeki rivayetlerini değerlendirir (s. 103-133). Esasında bu kısım, tefsirde öne çıkan isimlerin ve tefsir rivayetlerin kritiği olmak üzere iki başlıkta ele alınabilirdi. Böylece öne çıkan isimler içinde "Tefsirde Öne Çıkan Medinelî Sahâbiler" ve "Übey b. Ka'b ve Medine Tefsir Ekolü Hakkında" şeklinde iki ayrı başlık yerine tek başlık içerisinde Medinelî sahâbe incelenirken Übey b. Ka'b'la ilgili yaygın bilgiler eleştirel bir şekilde tenkit edilmiş olurdu. Bununla birlikte tefsirde öne çıkan sahâbîlere temas edilirken ilk paragrafta sahâbîlerin vefat tarihine göre mi yoksa rivayeti en çok olandan aza doğru mu bir sıralamanın yapıldığı belirtilebilirdi (s. 107-116). Ayrıca bu kısımda, Medinelî tâbiûn arasında Ebü'l-Âliye'nin yeri hakkında özel bir alt başlık açmadan ve muhtevadan tedahül eden kısımları çıkarmak suretiyle Ebü'l-Âliye'nin Medinelî olarak bilinmesine rağmen Basralı müfessirler arasında olduğu tespitine yer verilebilirdi. Zira hali hazırdaki başlık, Ebü'l-Âliye'nin Medine'de öne çıkan tâbiûndan olduğuna dair genel iddianın kabul edildiği izlenimi vermektedir. Oysa yazar buna muhalif olarak bu hususta çok yerinde bir tashih yapmaktadır. Böylelikle bu kısmın muhtevasına da mutabık olarak hem öne çıkan isimlerin hem de rivayetlerin tahlili gerçekleşmiş olurdu.

Eserin asıl bölümü olan Medinelî tâbiûnun Kur'ân yorumları dört başlıkta ele alınmıştır. Bu bölümde meşhur müfessirler, tefsire katkısı olan diğer Medinelî tâbiûn, Medinelî kadın tâbiûnun tefsire katkısı ve kıraatte meşhur olan Medinelî tâbiûn üzerinde durulur. Buna göre diğer başlıklarda olduğu gibi ilk başlıktaki meşhur müfessirler ifadesine "Medinelî" vurgusu eklenebilirdi. Öte yandan Medinelî meşhur müfessirlerin incelendiği bu başlık, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve Zeyd b. Eslem ile bu ikisinin mukayese edildiği üç kısımdan meydana gelir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin tefsirdeki yeri ve tefsir rivayetlerinin tahlil edildiği bölümde Kurazî hakkında nitelikli tespitler yapılır (s. 138-151). Kurazî'nin tefsir rivayetleri ise Hz. Peygamber'e, sahâbeye ve kendi re'yiye dayanan tefsirin yanı sıra Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri ve ulûmu'l-Kur'ân ile tefsiri olmak üzere beş alt başlıkta ele alınır. Bu başlıklardan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri ile kendi re'yi ile tefsiri bir arada değerlendirilebilirdi. Öte yandan bu kısımda yazar, Ma'mer b. Müsennâ'nın vahyin

nüzûlüne şahit olanların Kur'ân'ın manasını sormaya ihtiyaç duymadıklarına ya da vahyin nüzul döneminde bütün Arapların Kur'ân'ı aynı şekilde anladığına dair İbn Haldûn'a isnat edilen ifadeleri tenkit eder (s. 151-152). Esasında yazarın daha önce iktibas ettiği üzere İbn Haldun'un ifadelerinin bağlamında, bütün Arapların aynı şekilde anladıklarına değil, sahâbenin muktezay-ı hâli ve nüzûl sebeplerini bilmeleri ve bununla birlikte Hz. Peygamber'in mücmeli tebyin etmesindeki rolü neticesinde onun açıkladığı anlamın sonraki nesillere intikaline bir vurgu söz konusudur (s. 61). Dolayısıyla vahyin tebliği sürecindeki bütün anlam farklılıkları nihayetinde Hz. Peygamber'in izahı ile anlaşılıp uygulanmıştır. Diğer taraftan her ne kadar eserin içindekiler bölümünde açık olarak belirtilmese de Kurazî'nin kendi re'yine tahsis edilen kısımda, lugavi ve fıkhi açıklamalar olmak üzere iki alt başlık halinde tespitler yapılır. Aynı şekilde içindekiler bölümünde belirtilmemesine rağmen ulûmû'l-Kur'ân'la ilgili kısımda kıraat, sebab-i nüzûl, nesih, mübhemâtü'l-Kur'ân, müteşâbihü'l-Kur'ân ve kısasü'l-Kur'ân ile ilgili ayrı başlıklarda dikkat çekici tahliller yapılır. Bununla birlikte dönemin bir diğer meşhur müfessiri Zeyd b. Eslem'in tâbiûn arasındaki yeri tahlil edilir ve önemli tespitlerde bulunulur. Bu kısımda da kendi re'yi ve ulumû'l-Kur'ân ile ilgili alt başlıkların içindekilerde gösterilmesi beklenirdi. Nitekim bu bölüm, Kurazî ve Zeyd b. Eslem tefsirlerinin mukayesesi açısından özgün yorumları ihtiva eder (s. 247-251).

Üçüncü bölümün ikinci başlığında tefsire katkısı olan diğer Medineli tâbiûndan Urve b. Zübeyr (ö. 93/712), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Atâ b. Yesâr (ö. 103/721), Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733), Nâfi' Mevlâ İbn Ömer (ö. 117/735) ve İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) hakkında detaylı açıklamalar yapılır (s. 251-306). Bu bağlamda birincil literatürün yanı sıra ikincil literatürden çalışmalar eleştirel bir şekilde incelenerek değerlendirilir. Aslında üçüncü bölümün Medineli kadın tâbiûna özel olarak ayrılan bölümü, Medineli tâbiun hakkındaki ikinci bölümün devamı niteliğindedir (s. 306-313). Yazarın bu dönemde muhtemelen kadınların da ilimdeki nüfuzuna dikkat çekmeyi amaçladığı bu bölümde öne çıkan isimler, kronolojik olarak veya tefsir rivayetlerinin çokluğu açısından sıralanabilirdi. Üçüncü bölümün kıraatlara ayrılan son başlığı ise daha önce zikredilen bazı isimlerle ilgili tedahüller bulunmasına rağmen (s. 99, 118, 123) önemli bulguları da ihtiva eder. Son olarak yazar eserinde bu alanda yapılabilecek nitelikli çalışmalara teşvikte bulunur (s. 272, 323, 324).

Yazarın konuyla ilgili birincil kaynaklara yoğun bir şekilde müracaat ettiği eseri, ikincil literatürün özgün bir şekilde değerlendirildiği detaylı dipnotlara ve çok zengin bir kaynakçaya sahiptir (s. 15, 38, 39, 53, 67, 138, 141, 206, 306, 312 vb.). Yazar tefsir tarihi hakkındaki bu istifadeli çalışmasında vefat tarihlerine azami ölçüde ihtimam gösterir. Buna mukabil eserde cümle ve kelimeler, birkaç istisna dışında doğru ve yerinde olarak kullanılmıştır. Eserde sadece tek bir dipnotta yazım hatası (s. 56), ifadeleri bağlama görevi yapan bağlaçtan önce veya sonra virgül kullanımı (s. 31, 36, 37, 49, 87, 124, 173, 179, 223, 224, 256) ve olumlu anlam ifade eden "yol açmak" terkininin olumsuz cümlelerde kullanımı (s. 28, 31, 90) gibi asla taalluk etmeyen farklılıklar bulunur. Bunun dışında nadir olarak basımdan kaynaklı kelimelerin birleşik görünmesi (s. 87, 107, 167, 310) ve tek bir yerde tırnak işaretinden (s. 247) kaynaklanan sorun söz konusudur. Buna rağmen yazarın eserindeki tâbiûn dönemi ile ilgili önemli tespitleri, şöhret bulan genellemeleri mantıksal bir örgü içinde tashihi ve yoğun tahlilleri ile bu alandaki çalışmalara örneklik arz eder niteliktedir. Netice itibarıyla eser tâbiûn dönemine getirdiği bakış açısı ve alana katkıları ile literatür içinde saygın bir yeri hak etmektedir.

Kaynakça

Gürman, Ceyda. *Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler*. Yalova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

Gürman, Ceyda. *Tâbiûn Dönemi Tefsiri ve Medinelî Müfessirler*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Hudayrî, Muhammed b. Abdullah b. Ali. *Tefsîru't-tâbiûn Ard ve Dirâse ve Mukârene*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.

Karnî, Berik b. Said el-. *Ulûmu'l-Kur'ân inde's-sabâbe ve't-tâbiûn*. Bahreyn: İdaretu Şuuni'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2011.

Mekrem, Abdülâl Sâlim. *Garîbu'l-Kur'âni'l-Kerîm fî asri'l-Resûl ve's-sabâbe ve't-tâbiûn*. Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 2009.

Süveysi, Muhammed Beşir. *Cuhûdu'l-müfessirîn mine's-sabâbe ve't-tâbiûn fi'l-karni'l-evvel el-hicrî*. Camiatü'l-Merkab, 2009.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Sümeyye SEVİNÇ

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declares that he have no competing interests.